

ROLUL FACTORULUI CULTURAL ÎN PROCESUL DE UNIRE A BASARABIEI CU ROMÂNIA

Valentin BURLACU,
dr. în istorie, conf., univ.,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Chișinău
e-mail: burlacu.valentin@yahoo.com

Summary

The union of Basarabia with Romania was logical result, which was determined by numerous premises. In the national realising process of Basarabia, between april 1917 and march 1918, was mentioned few political steps, wich was need, keeping in mind Basarabia special conditions, for eliberation fighting. The national political movement of the Bassarabian Romanians for the reunification of the nation would not have succeeded until its logical end, if it did not coexist with a systemic cultural activity. Thus, the struggle of the Moldovans for the national culture constituted an essential element of the national liberation movement in the country, a factor that contributed to the awakening and consolidation of the nation consciousness, which ultimately led to the Union of Bassarabia with Romania.

Key words: *Basarabia, political, national, culture.*

Unirea Basarabiei cu România a fost un rezultat logic și firesc, fiind determinat de o serie de premise obiective și subiective, inclusiv cele de ordin cultural. Astfel, una din premisele culturale ale unirii a fost activitatea intelectualilor din Basarabia din perioada premergătoare unirii¹, care conștientizau apartenența lor la întreg ansamblul național și nevoia imperioasă a unei conștiințe identitare². Intelectualitatea a reușit să atragă de partea sa partea cea mai mare a țărănimii, imprimându-i revoluției sociale și o coloratură națională. Un anumit rol în această mișcare l-a jucat și preoțimea basarabeană, care a susținut aspirațiile enoriașilor în problema obținerii dreptului de a oficia

¹ Gh., Negru, *Intelectualii basarabeni (1906-1913)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 4; Idem, *Intelectuali români din Basarabia, represați în timpul Primului Război Mondial*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, ianuarie-martie 2015, nr. 1; E. Istrati, *Ion Pelivan - un model de slujire a idealului național*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4; Virgil Z. Teodorescu, *Alexei Mateevici - un martir al cauzei naționale*. În: „Destin Românesc”, 1997, nr. 3; L. Coadă, *Alexandru Cotruță - fruntaș al Zemstvei basarabene*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 4.

² Apostol, Stan, *Unirea Basarabiei cu România ca proces de recuperare a identității*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 2, p. 9.

serviciul divin în limba maternă, publicarea cărților religioase în limba română³. Or, cum recunoștea N. Iorga, în 1909, „Întoarcerea la românism a bisericii satelor a început și, prin ea, însăși Basarabia românească-și liberează sufletul”⁴.

Contrar politicii promovate de țarism, în lipsa presei periodice și a tiparului laic în limba română, cultura și literatura română în Basarabia au fost o permanență în perioada dominației țariste. Pe parcursul secolului al XIX-lea Basarabia a avut scriitorii săi, chiar dacă unii din ei, în virtutea educației și din alte motive, erau nevoiți să scrie și să publice în rusește. În Basarabia, în diferite perioade, mai ales în prima jumătate a secolului, s-au aflat, uneori timp îndelungat, scriitori și oameni de cultură din dreapta Prutului; unii dintre autorii basarabeni se deplasau peste Prut, întrețineau relații prietenești cu confrății de breaslă, își tipăreau scrierile în publicațiile periodice românești, își editau acolo cărțile; în Basarabia pătrundeau adeseori publicații periodice și cărți ce se tipăreau la Iași, București, Cernăuți⁵. Unele scrieri reprezentative din literatura română și creații folclorice românești au apărut, în parte prin eforturile scriitorilor basarabeni, în publicațiile periodice rusești din Chișinău. Astfel, în pofida politicii de deznaționalizare și rusificare a populației băștinașe din Basarabia, iar, în legătură cu aceasta, limitarea și interzicerea de către autoritățile țariste a utilizării limbii române în instituțiile de stat, apoi în școală, iar într-o anumită perioadă și în biserică, contactele dintre culturi și literaturi din această zonă periferică au persistat⁶.

De asemenea, un alt factor care a contribuit la perpetuarea spiritului național al românilor basarabeni sub stăpânirea rusească, îl constituie circulația cărților religioase românești din Vechiul Regat și Transilvania în spațiul dintre Prut și Nistru⁷, precum și a tipăriturilor românești locale⁸. După cum remarcă P.V. Ștefănuță „Tradiția cărților românești fiind vie până în bordeiele cele mai întunecate, s-a păstrat aproape neatins fondul sufletesc al Românilor, în fața încercărilor de înstrăinare ce

³ S. Scutaru, *Tendințe de renaștere națională în rândurile preoțimii basarabene la începutul secolului al XX-lea*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., pp. 393- 400; Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993, pp. 154-159, 246.

⁴ N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997, pp. 46- 47.

⁵ Vasile, Ciocanu, *Deschideri culturale în Basarabia din sec. al XIX-lea*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1999, nr. 3-4, p. 76.

⁶ *Ibidem*, pp. 76-77.

⁷ A se vedea: P. Constantinescu Iași, *Circulația vechilor cărți bisericești în Basarabia sub ruși*. În: „Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău”, vol. XIX, 1929.

⁸ Paul, Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*. București, 1940; Paul Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1930*. București, 1993; M. Danilov, *Bibliotecile parohiale și protopopești din Basarabia secolului al XIX-lea: între tradiția românească și politica țaristă*. În: „Destin Românesc”, 2006, nr. 3-4 (47-48), p. 108-122; I. Gulică, *Considerații privind literatura didactică basarabeană în anii '30-'60 ai sec. XIX*. În: „Destin Românesc”, 2010, nr. 3-4 (67-68).

veneau prin cărțile rusești, trimise și răspândite în Basarabia de Sinodul Rusesc”⁹. La rândul lor, mănăstirile basarabene, care „în veacul de dominație străină, au fost focare de viață și tradiție românească”¹⁰, au contribuit la răspândirea cărților religioase românești „în straturile populare învecinate”¹¹. Cartea românească a pătruns în Basarabia pe tot parcursul secolului XIX-lea, deși aceasta s-a făcut în condiții mult mai dificile decât în celelalte provincii românești aflate sub stăpânire străină. Tipăriturile respective au contribuit la menținerea legăturilor spirituale între românii de pe ambele maluri ale Prutului, la păstrarea ideii unității românești în spațiul basarabean¹².

Un rol deosebit în deșteptarea și fortificarea conștiinței naționale l-a jucat revoluția rusă din anii 1905-1907, care a fost o perioadă de deșteptare a spiritului național printre românii basarabeni, de păstrare și propagare a demnității de neam, perioada apariției primelor ziare și reviste în limba română. Aici s-a manifestat plenar rolul intelectualității basarabene, a clerului, care a depus eforturi enorme pentru luminarea populației autohtone. A fost o perioadă de răspândire a ideilor naționale și ale românismului¹³.

Una dintre formele majore de manifestare a mișcării de emancipare națională în teritoriile românești aflate sub ocupație străină a fost constituirea și activitatea formațiunilor politice cu o pronunțată orientare pro unionistă, de comuniune cu frații din Vechiul Regat.

La sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, în România activau o serie de societăți ale românilor din Basarabia, care au reprezentat „Piemontul” românesc al basarabenilor. Este vorba, în primul rând, de societatea „Basarabeanul”, din care făceau parte Vladimir Bușilă, Alexandru Groapă, Bogdan Petriceicu Hașdeu, C. Istrati, Petre Cazacu, Gheorghe Madan, Teodor Porucic, Zamfir Ralli-Arbore, Constantin Stere, Stefan Usinevici¹⁴.

O altă societate care activa în România la începutul secolului XX era „Liga Culturală a Românilor Basarabeni” – filială a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”. La 9 iulie 1905, în contextul amplificării mișcărilor sociale și naționale din cadrul Imperiului Rus, Comitetul Central al Ligii Culturale a Românilor din Basarabia publică un manifest intitulat „Către moldovenii din Basarabia”. Este primul document programatic cunoscut al mișcării naționale din

⁹ Petre, V. Ștefănuță, *Bibliotecile țărănești din Nișcani. Studiu statistic*. În: Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare*, vol. 2, Chișinău: Știința, 1991, pp. 261-262.

¹⁰ Paul, Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, op. cit., p. 38.

¹¹ Petre, V. Ștefănuță, op. cit., p. 268.

¹² M. Danilov, *Cenzura rusească și circulația cărții românești în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4, pp. 101-110.

¹³ Ștefan, Ciobanu, *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993, p. 22-24; Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*. București: Logos, Ediția a II-a, 1992, p. 392-394, 478-479.

¹⁴ Gh., Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000, pp. 146-150.

Basarabia. În document se relatează, din perspectiva împlinirii în 1912 a o sută de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, o analiză comparativă a situației moldovenilor (termen utilizat de autorii manifestului în sens regional, nu etnic) din cadrul Imperiului Otoman și al Imperiului Rus, care dezavua toate argumentele teoriei imperiale ruse cu privire la „eliberarea” moldovenilor de sub turci și traiul „fericit” al acestora în timpul țarilor („Fraților! Degrabă se împlinesc o sută de ani de când rușii au luat țara noastră Basarabia sub stăpânirea lor. De la început încă s-a văzut că nu pentru fericirea noastră ne-au luat; am scăpat de turci și am ajuns mai rău robi la ruși”). Spre deosebire de turci, care au permis activitatea preoților, administrației, judecătorilor moldoveni, hatmanilor și călărășilor moldoveni (care luptau „pentru pământul nostru și neamul nostru”), utilizarea „limbii moldovenești”, „rușii ne-au adus popii lor rusești care nu știu limba noastră, fac slujbe rusește și noi nu înțelegem, ne fac învățături în rusește și noi nu putem pricepe [...], ne-au adus nacealnici de-ai lor care nu știu moldovenește, nu vor să vorbească moldovenește și ne suduie când vorbim moldovenește [...], ne-au pus sudieaci de ai lor ruși care nu ne ascultă, nici nu ne înțeleg, și ne fac judecata după gândul și gustul lor rusesc [...], ne iau flăcăii și pe bărbați și îi trimit, ba la Caucaz, ba la Varșava, ba la Dalnii-Vostok [...]. Acum de când cu războiul cu Japonia [...] i-au luat rușii pe moldovenii noștri de i-au dus la moarte pentru țara lor rusească, pentru neamul lor și limba muscălească [...], au făcut școli rusești și învață copiii noștri rusește, parcă noi am fi ruși și copiii noștri nu pricep nimica din cartea lor rusească și trăim noi proști și neluminați”¹⁵. Astfel, erau contestate pretențiile beneficii ale aflării Basarabiei în componența Imperiului Rus și erau condamnate consecințele dezastruoase ale ocupației rusești pentru cultura națională.

Manifestul relevă o gândire modernă, caracteristică țărilor europene din „secolul naționalităților”, bazată pe necesitatea „deșteptării” și consolidării națiunilor, constituind un apel fervent de raliere la revoluția din 1905 și de sincronizare cu revendicările mișcărilor naționale ale popoarelor cu o puternică conștiință națională.

„Nu le trebuie rușilor ca moldovenii să se deștepte, să învețe carte moldovenească, că dacă s-ar deștepta moldovenii și ar învăța carte moldovenească la școală moldovenească, vor ști că nu trebuie să asculte de ruși să facă pe placul lor, să le dea biruri și să-și trimită bărbații și flăcăii la războiul pentru neamul și țara lor muscălească – atunci moldovenii vor face răscoală și vor zice: 1) Basarabia este țara noastră a moldovenilor; 2) stăpânirea și judecata lor să se facă pe limba noastră a moldovenilor; 3) slujba militară s-o facă bărbații și flăcăii noștri aici la noi în Basarabia; 4) la biserică, slujba să se facă în limba moldovenească; 5) la

¹⁵ Idem, „Principiul Piemont” și declanșarea mișcării naționale din Basarabia în 1905. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 2, pp. 85-86.

școală, copiii noștri să învețe și să citească moldovenește; 6) la sate, breslele să fie alese de noi și să facă slujbă moldovenească. Aceasta și nimic mai mult. Fraților! Polonii, finlandezii, rutenii, tătarii și armenii, georgienii și alte neamuri împreună cu muscalii se ridică azi pentru ca să capete fiecare drepturi de cetățean, drepturi la limba neamului, drept a se închina lui Dumnezeu în limba sa. Împreună cu toții și noi moldovenii să dăm piept cu împilătorii, cinovnicii, cazacii și spionii”¹⁶.

Liga își asuma responsabilitatea de a-i proteja și a le asigura refugiaților din stânga Prutului mijloacele necesare de existență. În mod special, Comitetul Central al Ligii promitea ajutor și susținere tinerilor basarabeni, refugiați în România, pentru înscrierea la instituțiile de învățământ din țară¹⁷.

În anii '90 ai sec. XIX s-a constituit la București Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov”, avându-l drept președinte pe B. P. Hașdeu, iar vicepreședinte – pe I. G. Bibicescu. Încă din primele momente ale revoluției din Imperiul Rus, membrii societății au susținut mișcarea culturală și națională din Basarabia. În septembrie 1905, Zamfir Arbore și Petre Cazacu, beneficiind, în parte, de susținerea financiară a Băncii Naționale, au inițiat publicarea ziarului românesc „Basarabia” cu grafie latină.

Format la 20 octombrie 1911, în cadrul Institutului Filarmonic Național din București, „Cercul basarabean” tindea să-i includă pe „toți românii basarabeni și urmașii lor”, „românii de pretutindeni, care aderă la ideile și scopul urmărit de cerc”¹⁸.

Societățile cultural-patriotice din toate provinciile istorice își extind și diversifică activitățile în direcția dezvoltării conștiinței naționale, patriotice în toate straturile sociale, cu accent pe formarea conștiinței necesității și legitimității desăvârșirii unității național-statale.

Mari eforturi în acest sens a depus C. Stere, „germanofilul” basarabean, care a avut o influență considerabilă asupra mișcării de eliberare națională din Basarabia la începutul secolului al XX-lea, contribuind decisiv la apariția publicației românești și conturarea discursivă a posibilității Unirii Basarabiei cu România¹⁹. În perioada primei revoluții ruse, el a fost de câteva ori în Basarabia, fiind urmărit vigilent de poliția locală. În scurt timp a luat pulsul diferitelor grupuri, organizații și societăți românești de aici, reușind să pună bazele unei colaborări între I. Pelivan și Pan. Halippa. Datorită ajutorului financiar oferit cu multă generozitate de C. Stere și al lui Z. Arbore-Ralli a putut să apară la Chișinău publicația de limbă română

¹⁶ *Ibidem*, p. 86.

¹⁷ I. Varta, *Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914*. În Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, 2011, Chișinău, 2012, p.178.

¹⁸ Gh. Negru, „Cercul Basarabean” al Institutului Filarmonic Național din București. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3, p. 69.

¹⁹ A se vedea: Ion Agrigoroaiei, *Lașii și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

„Basarabia”, la începutul lunii iulie 1906²⁰, ca un embrion al unei mișcări naționale autohtone, încât, așa cum recunoștea mai târziu C. Stere, „sub impresiunea grozăviilor anarhice, printre elementele cele mai moderate ale moldovenilor din Basarabia a început să încolțească ideea separațiunii de Rusia și alipirii către România”. Ca Rector, a oferit burse studenților basarabeni la Universitatea din Iași, pentru a întări rândurile luptătorilor conștienți pentru unitatea națională. Eliberarea Basarabiei de sub sceptrul țarilor, considera el, trebuia să înceapă printr-un proces de emancipare națională²¹.

Materialele sus-menționate relevă rolul organizațiilor românilor basarabeni din România – „Basarabeanul”, „Liga Culturală a Românilor Basarabeni”, „Societatea pentru ajutorul românilor din Basarabia „Milcov” – în declanșarea și constituirea mișcării naționale din Basarabia la începutul secolului XX. Bineînțeles, acești români s-au bucurat de susținerea presei din România, a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, a diverselor personalități și, direct sau indirect, a unor autorități române. Însă nu a fost vorba, după cum au scris savanții sovietici, despre „exportul” românismului în Basarabia de către „șoviniștii români” și „agenții” acestora de către „naționaliștii burghezi moldoveni” emigranți în România.

Ziarul „Basarabia”, tipărit la Chișinău, deși a avut o viață relativ scurtă: 24 mai 1906-11 martie 1907, a fost un simbol al trezirii conștiinței naționale a populației basarabene, rurale, mai ales. Scris special pentru țărani, ziarul folosea în paginile sale o limbă aproape uzuală. Analizând conținutul articolelor publicate, tendința lui generală de „gazetă național-poporană”, concepția autorilor se poate conchide că „Basarabia”, de la primul și până la ultimul număr, este pătrunsă de ideea emancipării poporului românesc din Basarabia, că el, pentru prima dată, în mod deschis și clar, pune chestiunea națională a românilor basarabeni: pământ și voie, autonomie națională, școală națională, administrație națională etc.²²

Pe paleta politică a Basarabiei în anii 1905-1906 un loc aparte îl ocupă societățile național-culturale, care au unit rândurile patrioților. Astfel, Pavel Dicescul, mareșalul nobilimii basarabene (doctor în filozofie la Universitatea din Heidelberg), cu încă 20 de persoane, inclusiv P. Gore, frații Suruceanu, C. Rusu, Em. Gavriliță, C. Popescu ș.a. au discutat chestiunea constituirii unei societăți ce ar avea drept obiectiv propagarea culturii românești. Ei au elaborat și un statut care era inspirat din cel al „Ligii pentru

²⁰ *Istoria Basarabiei, op. cit.*, p. 70.

²¹ Gh. Cojocaru, *Unirea Basarabiei cu România în concepția lui C. Stere*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, aprilie-iunie, nr. 2, p. 10.

²² Șt. Ciobanu, *Din istoria mișcării naționale în Basarabia: Ziarul „Basarabia”*. În: „Viața Basarabiei”, 1933, nr. 1, p. 7; C. Slutu-Grama, *Sergiu V. Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1, p. 74.

unitatea culturală a tuturor românilor”. Organizația constituită la 30 octombrie 1905 s-a numit „Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naționale”²³.

Pe lângă „gruparea moderată”, o parte a membrilor „Societății” o reprezentau gruparea național-democratică, care pleda pentru acțiuni mai radicale, condusă de Em. Gavriliță și Ioan Pelivan. Această grupare era alcătuită din avocați, preoți și mai ales studenți. Membrii ei puneau accentul pe reformele cu caracter social. Țăranului ar fi urmat să i se asigure bunăstarea printr-o largă reformă agrară. Coloritul social foarte pronunțat al revendicărilor grupării radicale și, în mod special, cele din domeniul problemei agrare, au provocat divergențe în sânul mișcării naționale.

În ansamblu, curentele politice predominante în Basarabia, după ce au început manifestările politice pe față și în Rusia, adică după 1905, erau reflexul ideologiei politice generale a partidelor rusești. Dar alături de aceste curente erau și curentele instinctive naționale, scopul ascuns al tuturor acestor curente naționale era unirea. Împrejurările exterioare, în mijlocul cărora erau așezate, le imprimau unele colorațiuni de ideologie a partidelor rusești²⁴.

La 9 decembrie 1905 Pavel Dicescul adresează Adunării Zemstvei guberniale din Basarabia o cerere motivată „de a introduce în școlile moldovenești limba română”. Însă acest demers a rămas fără răspuns. Această problemă a fost abordată în articole publicate în ziarul „Moldovanul”, sub redacția lui Gh. Madan, în colaborare și cu susținerea lui P. Dicescul. În articolul semnat de P. Dicescul cu denumirea „Dați noroadelor învățatură adevărată și înțeleaptă”, se apelează la dreptul națiunilor, nerespectat în Imperiul Rus: „Avem dreptul să cerem ca în școlile de la țară să se învețe pe lângă limba rusă, și cea moldovenească, aceasta este dreptul cel mai sfânt și cel mai firesc al oricărui popor, fiindcă limba strămoșească este pentru un neam ceea ce este pentru un om tatăl și maică-sa. Și când părinții noștri au fost din neamul moldovenesc și au vorbit limba moldovenească, când maicile noastre ne-au învățat să ne închinăm și să ne rugăm la Dumnezeu în limba moldovenească, noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, căci lepădându-ne de la limba părintească – de neamul nostru ne lepădăm”²⁵.

Problemele ce frământau societatea basarabeiană în timpul revoluției ruse au devenit obiect de discuție în Zemstva Basarabiei și în zemstvele județene. Membrii zemstvelor, nobilii moldoveni, prin activitatea lor în aceste organe administrative, au înaintat diferite rezoluții și propuneri în favoarea culturii și școlii naționale.

²³ I. Varta, *Unele aspecte privind mișcarea națională a Basarabiei la începutul sec. al XX-lea*. În: „Revistă de Istorie a Moldovei”, 1993, nr. 4, p. 15.

²⁴ N. Enciu, *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. Chișinău: ARC, 2018, p. 268.

²⁵ N. Ciubotaru, *Începutul unei noi etape în mișcarea de eliberare națională din Basarabia*. În: „Unitatea națională a românilor: între ideal și realitate”. Chișinău, 2001, p. 73.

La ședința adunării din 11 decembrie 1905 a Zemstvei Basarabene, la insistența deputaților moldoveni N.I. Botezat, Sârbu s-a adoptat rezoluția: „Este necesară libertatea predării în școlile primare în limba maternă cu obligativitatea studierii limbii statului”. În luna octombrie 1906 adunarea zemstvei județului Chișinău pune în discuție problema limbii moldovenești în școli. Când s-a pus la vot, prin amăgirea deputaților-țărani care votau prin bile, voturile lor s-au despărțit – unii au fost pentru limbă, alții împotriva ei. Ca rezultat s-a ajuns la un caz paradoxal – s-a votat cu 17 voturi împotriva și 13 pentru limbă. Astfel s-a hotărât ca învățământul trebuie să fie în limba rusă și obligatoriu pentru toți²⁶.

După cum apreciază istoricul N. Ciubotaru: „Izvorâte din năzuința românilor basarabeni de a-și apăra limba, datinile și spiritualitatea multiseclară, asociațiile, societățile culturale și primele grupări politice au reprezentat o importantă forță națională ce a insuflat moldovenilor credința într-o viață mai bună, încrederea în descătușarea națională”²⁷.

Documentele și revendicările românilor basarabeni din România din 1905 referitoare la autonomia administrativă, constituirea școlilor și bisericilor românești, rolul limbii române și al cadrelor locale în viața publică au constituit baza ideologică și imboldul care, pe lângă faptul că sincronizau și corelau doleanțele românilor din Basarabia cu cele ale popoarelor aflate în avangarda mișcării naționale din cadrul Imperiului Rus, au declanșat și canalizat energiile tinerilor culti și conștienți din Basarabia. Acești români din Basarabia, împreună cu românii din Vechiul Regat, în 1906 și în anii următori, au pus bazele presei și mișcării românești din Basarabia și au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă – activitate care a dat roade în anii 1917-1918. Astfel se poate aprecia că la începutul secolului XX mișcarea de eliberare națională a cunoscut o etapă istorică în care s-a manifestat cu deosebită rigoare năzuința poporului român de emancipare și de întregire a unității naționale.

Flacăra revoluției aprinsă în 1905 nu s-a stins și ea a ars în subterană până ce s-a aprins revoluția din 1917²⁸. Astfel, o formă specifică a acestei lupte o constituie fondarea ziarelor și revistelor în limba română²⁹, a societăților cultural-naționale³⁰,

²⁶ *Ibidem*, pp. 76-77.

²⁷ *Ibidem*, p. 79.

²⁸ Pantelemon, Halippa, Anatolie, Moraru, *Testament pentru urmași*. Chișinău: Hyperion, 1991, p. 25.

²⁹ I., Varta, *Presa românească din Basarabia la începuturile sale*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 1; *Ibidem*, 1995, nr. 2; Gh. Negru, *Cenzura țaristă și presa românească în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2007, nr. 1-2.

³⁰ Gh., Negru, „Cercul Basarabean” al Institutului Filarmonic Național din București. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3; Idem, *Scurt istoric al „Pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4; D. Poștarencu, *Activitatea*

partidelor politice³¹ care aveau ca scop apărarea drepturilor naționale ale populației băștinașe, democratizarea societății, răspândirea culturii naționale, restabilirea autonomiei Basarabiei, intensificarea legăturilor românilor de pe ambele maluri ale Prutului, repunerea în drepturi a limbii române etc.

Un rol de seamă în menținerea culturii românești l-au jucat publicațiile periodice românești, în jurul cărora s-au adunat cele mai bune forțe intelectuale din ținutul subjugat. Liderii mișcării de eliberare națională din Basarabia au avut legături permanente cu România³².

Astfel, mișcarea națională din 1917 n-a apărut pe un teren gol. Ea a fost pregătită de o serie întreagă de activități care au precedat marea revoluție rusă. E suficient în acest context să ne referim la publicațiile „Basarabia”³³, „Moldovanul”³⁴, „Viața Basarabiei”, din anii 1906-1907, „Glasul Basarabiei”³⁵, „Făclia Țării” (1912)³⁶ și „Cuvânt Moldovenesc”³⁷, din anii 1913-1914, la „Calendarul moldovenilor”, din anii 1911-1915, al lui C. Popescu³⁸, la cărțile editate în românește de arhimandritul Gurie Grosu³⁹, Alexis Nour, C. Popescu, la Societatea pentru cultura națională a lui P. V. Dicescul, înființată la 30 octombrie 1905, la activitatea culturală, și în unele cazuri chiar revoluționară, a lui Em. Gavriiliță⁴⁰, Ion Pelivan, P. Gore⁴¹, Șt. Ciobanu, Simion Murafa, Alexei Mateevici, Pan. Halippa⁴², Sergiu Cujbă⁴³, Ion Sârbu,

---

Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstva gubernială a Basarabiei. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3.

³¹ V., Văcăraș, *Curențe ideologice din Basarabia (sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 3; S., Dulschi, *Aspecte ale mișcării liberale din Basarabia în perioada anilor 1905-1907*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2005, nr. 4; D. Ețco, *Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 1.

³² Anton, Moraru, Ion, Negrei, *Anul 1918 - ora astrală a neamului românesc*. Chișinău: Civitas, 1998, pp. 13, 20-21.

³³ I., Varta, *Problema limbii române și cea a autonomiei în ziarul „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 1996, nr. 1; Gh. Negru, *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.

³⁴ Gh., Negru, „Moldovanul” (1907-1908): ziar național sau diversiune politică. În: „Destin Românesc”, 2004, nr. 3-4; *Ibidem*, 2006, nr. 1; Idem, *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.

³⁵ I., Varta, „Glasul Basarabiei” în apărarea limbii naționale. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 1.

³⁶ I., Negrei, *Dosarul revistei „Făclia Țării” în contextul socio-politic al anului 1912*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 1 (77), pp. 44-54.

³⁷ V., Popovschi, *Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.

³⁸ A se vedea: S., Grossu, *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău, 2003.

³⁹ Idem, *Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie al Basarabiei*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., pp. 401-414.

⁴⁰ Dinu, Poștarencu, *Emanuil Gavriiliță: 90 de ani de la moarte*. În: „Destin Românesc”, 2000, nr. 1, pp. 49-50; Iu. Colesnic, *Emanuil Gavriiliță*. În: *Basarabia necunoscută*. Chișinău, 1993, pp. 32-37.

⁴¹ Teo-Teodor, Marșalovschi, Petru, Roman, *Pavel Gore: promotor al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 3.

⁴² Ion, Constantin, *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009.

⁴³ C., Slutu-Grama, *Sergiu V., Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1, pp. 70-80; Idem, *Un nume la templul adevărului: scriitorul Sergiu Victor Cujbă (1875-1937)*. Chișinău, 2006.

N. N. Alexandri ș.a. din deceniul premergător revoluției de la 1917, care au promovat ideile de autonomie, învățământ în limba română, biserică națională etc. Deși sporadice, aceste acțiuni au contribuit în mare măsură la organizarea forțelor patriotice și democratice din Basarabia și în pregătirea terenului pentru deșteptarea națională a românilor basarabeni în timpul celei de-a doua revoluții ruse.

Mișcarea națională din perioada premergătoare Unirii s-a inspirat și dezvoltat atât din interesul pentru limba, literatura, istoria și cultura românească, cât și din lupta anti țaristă a diferitelor curente ideologice și politice revoluționare din cadrul Imperiului Rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea – încep. sec. al XX-lea.

La depășirea obstacolelor care stăteau în calea procesului de renaștere națională a românilor basarabeni, în lupta lor pentru unire, în orientarea și pregătirea acestei mișcări, la diferite etape, un rol important au jucat generația de profesori și învățători, de oameni de cultură, alți refugiați veniți în Basarabia din Ardeal și Vechiul Regat⁴⁴, precum și prizonierii transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară, aflați în Rusia.

O parte dintre ei au nimerit în Basarabia încă înaintea Unirii, participând activ la mișcarea națională în anii 1917-1918, iar în anumite domenii de activitate și la etapele importante ale mișcării s-au impus ca figuri centrale, însuflețindu-i pe basarabeni prin încrederea fermă în cauza neamului românesc, prin competența profesională și capacitatea de a rezolva problemele cele mai dificile. Aceștia, răspândiți printre soldați și teritorii, au desfășurat o propagandă vie, pentru cauza națională și pentru unirea tuturor românilor, devenind, astfel, apostoli ai redeșteptării naționale a românilor din Basarabia. Meritul lor este deosebit de mare în organizarea învățământului național, precum și în tipărirea de cărți, reviste și ziare. Fruntașii transilvăneni din rândul cărora s-a detașat O. Ghibu, marele profesor din Ardeal, a fost profesor și director al cursurilor de limbă română, istorie și geografie pentru învățătorii moldoveni la Chișinău și Soroaca, a stat la temelia înființării Asociației învățătorilor și profesorilor moldoveni, împreună cu Pan. Halippa, Șt. Ciobanu ș.a. a participat la întemeierea Universității Populare din Chișinău. Tot el a contribuit la tipărirea abecedarelor și cărților în limba română, organizarea primelor biblioteci românești la Chișinău, Soroaca, Bălți, a înființat 2 tipografii cu litere latine, a editat ziarele „Ardealul” și „România Nouă” în 1917 și 1918⁴⁵. De asemenea, el a fost participant activ la toate manifestările cu caracter național care au precedat și pregătit Unirea, contribuind la punerea bazelor ideologice și organizatorice ale mișcării naționale, așezând școala, cultura și biserica în fruntea efortului general de dezlegare a poporului din lanțurile robiei. El a sesizat

⁴⁴ A se vedea: Ion Agrigoroaiei, *Iași și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

⁴⁵ *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*. I., Scurtu ș.a. București, 1998, p. 79; Ion, Agrigoroaiei, Gheorghe, Palade, *Basarabia în cadrul României întregite, 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1993, pp. 92-93; O., Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean*. Chișinău, 1927, p. 2.

corect „posibilitatea de a croi o altă soartă pe seama românismului basarabean și de a da, prin aceasta, un nou suport întregii politici a neamului”, stăruind de la început pentru „o organizare națională completă a „moldovenilor” din Basarabia, mergând până la realizarea unei autonomii naționale, la independența ei și, ca o consecință firească, la Unirea cu România de la 27 martie 1918⁴⁶.

Activitatea înaintașilor din Vechiul Regat, din Transilvania și Bucovina a condus la conștientizarea de către liderii basarabeni a necesității conjugării cât mai strânse a eforturilor comune pentru a scăpa de dominația străină și a-și făuri propriul lor stat, unic pentru tot neamul românesc. Încadrarea multilaterală a acestora în viața publică basarabeană a creat o atmosferă de românism sincer și conștient, fapt demonstrat în mai multe rânduri, precum întâlnirile cu ostașii ardeleni, atmosfera deschiderii lucrărilor Sfatului Țării etc. Militantul ardelean pentru cauza unității naționale românești, O. Ghibu, remarca în acest context: „Unirea Basarabiei n-a fost un simplu act politic sau diplomatic, ci produsul unei conștiințe naționale unitare, hrănite de cultura adâncă a nației noastre de pretutindeni”⁴⁷.

Revoluția de la 27 februarie 1917 din Rusia, rezultat firesc al întețirii tuturor contradicțiilor de ordin social, economic, politic, național colaborate cu acțiunile revoluționare ale forțelor democratice din Rusia și a impactului războiului mondial, a însemnat, de fapt prăbușirea imperiului țarist, care a condus la crearea unor condiții favorabile pentru declanșarea mișcărilor de emancipare politică, socială și națională a popoarelor de pe întreg cuprinsul colosului țarist.

În urma revoluției din februarie 1917 de la Petrograd și a căderii țarismului, românii din Basarabia, ca și celelalte popoare de la periferiile imensului Imperiu, s-au încadrat într-o puternică mișcare de renaștere, mai exact, de salvare a ființei lor naționale.

Din faza inițială, în fruntea mișcării pentru dobândirea drepturilor naționale și politice din Basarabia s-a situat Partidul Național Moldovenesc („forța de avangardă” a mișcării de eliberare națională din ținut), constituit la 3 aprilie 1917.

Programul acestui partid prevedea obținerea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice, drepturi cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru, înfăptuirea votului obștesc, libertatea cuvântului și întrunirilor, a tiparului și credinței, crearea unui organ ținutal (Dieta) Sfatul Țării, introducerea limbii române în toate sferele vieții sociale, promovarea funcționarilor în organele administrative locale din rândul moldovenilor, autonomie bisericească, serviciul militar în cadrul Basarabiei,

⁴⁶ D. Preda, *Un ardelean basarabean în serviciul cauzei naționale: Onisifor Ghibu*. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit., p. 461.

⁴⁷ Onisifor, Ghibu, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2, p. 127.

reprezentarea în parlamentul Rusiei a trimișilor basarabeni, oprirea colonizării ținutului cu străini, împrăștierea celor cu pământ puțin și fără pământ⁴⁸.

Având elaborată o concepție complexă de activitate, P. N. M. (devenit „factorul principal al mișcării naționale din Basarabia”, „artizanul Unirii”) și reușind să adune în jurul său tot ce a fost mai conștient din punct de vedere național, a acționat în direcția propagării și traducerii ei în viață. Membrii partidului au participat activ la numeroase mitinguri, adunări și congrese ale învățătorilor, cooperatorilor, clerului, țăranilor și soldaților convocate în primăvara și vara anului 1917, la care s-au adoptat importante rezoluții de susținere a cerințelor programatice ale P.N.M., contribuind la clarificarea ideologiei naționaliste, la deșteptarea conștiinței naționale, cultivarea ideii autonomiei provinciei. Astfel, în scurt timp, prevederile programatice formulate de acest partid au fost îmbrățișate de diferite formațiuni politice, profesionale și culturale din ținut⁴⁹.

Este evident că această mișcare politică națională, n-ar fi reușit, totuși, până la sfârșitul ei logic, dacă nu s-ar fi desfășurat concomitent cu o activitate culturală sistemică. Astfel, lupta moldovenilor pentru cultura națională a constituit un element esențial al mișcării de eliberare națională din ținut, un factor care a contribuit la trezirea și consolidarea conștiinței de neam.

Actul firesc de revenire a Basarabiei în albia românismului se putea de realizat atunci, în primul rând, prin intermediul școlii naționale, de care au fost lipsiți timp de peste un secol românii basarabeni. În acest context, una din cerințele primordiale ale moldovenilor după răsturnarea vechiului regim rusesc, a fost naționalizarea școlii – învățământ obligatoriu în limba maternă, introducerea alfabetului latin, românizarea instituțiilor etc., lupta politică îmbrăcând, la început, mai întâi de toate, un strat național. Toate acțiunile partidelor politice, organizațiilor și societăților culturale naționale, categoriilor profesionale, ostașilor și țăranimii s-au conjugat, în primul rând, pentru soluționarea acestei probleme, ca o condiție esențială a vieții și deziderat național prioritar. Această caracteristică era dictată de condițiile concrete ale ținutului, unde cerințele de ordin școlar, legitimitatea lor era atât de evidentă, încât nu se putea invoca nici un argument care să justifice rezistența celor care se opuneau ideii autonomiei Basarabiei.

⁴⁸ Gheorghe, Cojocaru, *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2, p. 59-60; Dimitrie, Bogos. *La răspântie. Moldova de la Nistru*, op. cit., p. 52-53; Ion, Inculeț, op. cit., p. 58; Pantelemon, Halippa, Anatolie, Moraru, op. cit., p. 31-32; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion, Calafeteanu și Viorica-Pompiliu, Moisuc. Chișinău: Hyperion, 1995, pp. 25-27.

⁴⁹ Eugenia, Istrati, *Partidul Național Moldovenesc: principii ideologice și programatice*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1995, nr. 3-4, p. 26-34; Gheorghe Cojocaru, *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2, p. 58-59; Valeriu, Popovschi, *Despre Partidul Național Moldovenesc creat în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 2, p. 123-125; Ștefan, Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, op. cit., pp. 38-39.

Mișcarea culturală produce mare entuziasm nu numai în rândurile intelectualilor și tineretului școlar, dar și în mijlocul țărănimii.

Printre obiectivele acestei mișcări pe primul loc se afla lupta pentru limba maternă, izgonită de autoritățile țariste din toate domeniile de activitate publică: din biserică, școală, administrație etc. Această luptă, care e specifică pentru faza „inițială „romantică”, a mișcării de renaștere națională din ținut, s-a extins, practic, în toate localitățile și a antrenat aproape toate păturile sociale⁵⁰. Primii care și-au ridicat vocea în apărarea limbii au fost intelectualii. Deosebit de activi erau învățătorii, care, în cadrul mai multor adunări și congrese, atât la nivel gubernial, cât și județean, pledau pentru repunerea limbii române în drepturile sale firești. Astfel, Congresul gubernial al învățătorilor din Basarabia din aprilie 1917, înfruntând rezistența înverșunată a unor forțe ostile în frunte cu monarhistul inveterat I. Sârmeatnikov, a decis ca în fiecare școală din ținut să se introducă instruirea elevilor în limba maternă, iar „lipsa numărului necesar de manuale în limba moldovenească nu poate servi drept piedică pentru înfăptuirea învățaturii în limba moldovenească”⁵¹.

La 9 aprilie 1917, doctorul Gh. Glavce, care se afla la Odesa, publică în „Odesskii Listok” un articol în apărarea moldovenilor, acuzați de „vendeism” (contrarevoluție). Articolul se încheie cu următoarele cuvinte: „Iar grija despre limba noastră maternă este sfânta noastră datorie proprie basarabenilor. Limba moldovenească, care nu e alta decât limba românească, este un răsunet glorios și o moștenire a rasei latine nemuritoare. Ea va deștepta și va reînvia Basarabia – acest viu și nesecat izvor roman în marea slavă”⁵².

Aceste deziderate sunt enunțate și de alte categorii sociale, în primul rând, țărănimea. În ziua de 23 aprilie 1917, țărani-delegați din plasa Slobozia Bălților, în cadrul unei adunări, au hotărât să ceară autorităților introducerea limbii „moldovenești” în biserică, școli, judecată, administrație, armată. Ei afirmă că „școala noastră trebuie să fie adevăratul izvor de lumină”. În același timp cer ca „limba rusească să se învețe ca o limbă deosebită, precum s-a învățat până acuma în școlile orășenești limba franțuzească și nemțească”⁵³.

Despre creșterea conștiinței naționale a țărănimii demonstrează și alte acțiuni de această natură. Astfel, țărani din satul Gorodiște, jud. Lăpușna, într-o scrisoare adresată redacției ziarului „Cuvânt Moldovenesc” își exprimă doleanța „să ne treceți în lista partidului național moldovenesc”, deoarece „noi cu toții suntem de viță moldovenească” și „suntem gata să luptăm pentru interesele noastre moldovenești”.

⁵⁰ V., Popovschi, *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4, p. 163.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 163-164.

⁵² R., Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei...* Chișinău: Universitas, 1992, p. 247.

⁵³ Șt., Ciobanu, *Unirea Basarabiei, op. cit.*, pp. 98-99.

În acest context cer introducerea limbii materne în biserică, școală, judecată, armată. De asemenea, salută Basarabia autonomă (de sine ocârmuitoare), slobodă⁵⁴.

Aceleași manifestări de conștiință națională și deziderate se manifestă pretutindeni în rândurile țărănimii băștinașe. Concludente în acest context sunt hotărârile delegaților din plasa Lăpușna, județul Chișinău⁵⁵, plasa Bujor, același județ⁵⁶, comuna Brânzeni, județul Orhei⁵⁷. Mai mult, în ultima rezoluție se cere: „Cărțile de învățatură să fie scrise cu litere (buchii) latinești”, iar „Basarabia trebuie să fie autonomă, fiindcă moldovenii, trăind din capul locului în Basarabia și întrecând în număr pe ceilalți locuitori, ca o nație deosebită, au dreptul de a-și hotări singuri soarta”.

Aceste revendicări se regăsesc expres în rezoluțiile congresului corpului didactic moldovenesc din 25-28 mai 1917, care stabileau: „De la 1 septembrie 1917 școlile din satele moldovenești sau în majoritate moldovenești, se vor preface în școli românești”⁵⁸. Totuși, e necesar de subliniat, că în cadrul acestui congres, unii învățători moldoveni rusificați (Buciușcan, Dimitriu ș. a.) au încercat să se pronunțe împotriva limbii române, motivând că-i „săracă” și „fără perspectivă”. Acestora, însă, li s-a dat o ripostă hotărâtă din partea majorității delegaților. Concludente în acest sens sunt intervențiile lui Șt. Ciobanu și preotului-poet A. Mateevici. Astfel, Șt. Ciobanu a declarat că „limba noastră nu e deloc săracă. Dimpotrivă, chiar din Basarabia au ieșit mulți scriitori români mari care au avut o limbă bogată, ca A. Donici, I. Sârbu, C. Stamati, B. P. Hașdeu ș. a.”. La rândul său, A. Mateevici a combătut ideea aberantă despre existența a două limbi și literaturi, afirmând că, „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”⁵⁹.

În primăvara și vara lui 1917 au avut loc o serie de congrese județene ale învățătorilor (la Chișinău, Orhei, Hotin, Bălți etc.), la care, de asemenea, una din chestiunile principale de pe ordinea de zi era cea a limbii materne⁶⁰.

Sub presiunea revendicărilor din partea diferitelor pături sociale din ținut, organele autoadministrării locale întreprind acțiuni concrete în vederea repunerii în drepturile sale a limbii române. În acest context, un rol important i-a revenit Zemstvei guberniale și Comisiei Școlare Moldovenești⁶¹ de pe lângă acest organ, care a organizat cursuri pentru învățătorii moldoveni în lunile iunie-octombrie,

⁵⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵⁵ „Cuvânt Moldovenesc”, 24 mai 1917.

⁵⁶ „Cuvânt Moldovenesc”, 3 iunie 1917.

⁵⁷ „Cuvânt Moldovenesc”, 20 august 1917; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 104-105, 112, 123-124.

⁵⁸ Revista „Școala Moldovenească”, 1917, nr. 2-4, pp. 45-81; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁹ M., Aduge, E., Danu, V., Popovschi, *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*. Chișinău, 1998, pp. 27-28.

⁶⁰ „Cuvânt moldovenesc”, 1917, 17 mai, 24 mai; „Svobodnaia Bessarabia”, 1917, 17 iunie, 18 iunie, 24 iunie; R. Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 256-259.

⁶¹ R., Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 254, 256-257.

editarea manualelor și abecedarelor în limba română⁶². Datorită insistențelor Comitetului din Bălți al Partidului Național Moldovenesc, la 18 mai 1917, zemstva acestui județ a adoptat hotărârea de a introduce limba română ca obiect de studiu în școlile de toate nivele din județ⁶³.

Treptat mișcarea pentru reabilitarea limbii române și folosirea ei în toate domeniile vieții sociale, precum și introducerea alfabetului latin cuprinde tot mai larg păturile sociale din Basarabia⁶⁴.

În aceste condiții, Marele Congres Ostășesc, care și-a desfășurat lucrările la Chișinău, între 20-27 octombrie, reprezentând interesele a circa 300 mii militari, marinari și ofițeri moldoveni de pe toate fronturile Primului Război mondial și garnizoanele din Rusia, și-a asumat rolul de adunare reprezentativă pentru întreaga Basarabie și, ca atare, și-a asumat dreptul de a proclama autonomia politică și administrativă a acesteia, în baza principiului autodeterminării și a considerentelor de cultură, naționalitate și istorie⁶⁵.

De asemenea, hotărârile congresului vizau naționalizarea școlii, „care e treaba întregului popor” și introducerea învățământului obligatoriu fără plată, activitatea culturală extrașcolară.

Treptat, ideea unirii începe să fie îmbrățișată tot mai mult și de păturile largi ale populației. Pe 16 ianuarie 1918, Comitetul studenților moldoveni din Basarabia a lansat un Apel care se încheia cu următoarele cuvinte: „Trăiască libertatea și unirea tuturor românilor!”⁶⁶. „Nu ne trebuie Rusie federativă, a declarat răspicat comitetul de conducere al studenților români din ținut, căci Rusia nu ne-a dat decât întunecime și robie pe parcursul a 100 de ani, iar în vremurile de slobozenie de acum nu ne-a dat decât anarhie; noi vrem o Românie a tuturor românilor”⁶⁷.

La începutul lunii februarie, Uniunea pedagogilor din județul Chișinău a făcut, de asemenea, o declarație publică în susținerea unirii Basarabiei cu România⁶⁸.

⁶² A se vedea: H. Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru cultura națională*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2, pp. 85-87; D. Poștarencu, *Activitatea Comisiei Școlare Moldovenești de pe lângă Zemstva Gubernială a Basarabiei (1917-1918)*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3, pp. 38-58; R. Ciofleac, *Pe urmele Basarabiei, op. cit.*, pp. 258-259, 260-261.

⁶³ V. Popovschi, *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917, op. cit.*, p. 165.

⁶⁴ A se vedea: V. Popovschi, T. Pahomi, *Considerații privind mișcarea pentru limba maternă și alfabetul latin în Basarabia*. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1991, nr. 2, pp. 50-55; V. Popovschi, *Prăbușirea țarismului în anul 1917 și declanșarea luptei românilor basarabeni pentru limba maternă și alfabetul latin*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4, pp. 32-54; V. Crețu, *Lupta pentru școala națională în Basarabia*. În: *In Memoriam Gheorghe Palade*, ed. Valentin Arapu ș. a. Chișinău: Bons Offices, 2018, pp. 293-304.

⁶⁵ Ion, Constantin, *Basarabia la interferența marilor interese*. În: „Destin Românesc”, 2017, nr. 1-2 (99-100), p. 26.

⁶⁶ Anton, Moraru, Ion, Negrei, *op. cit.*, p. 81-82; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, pp. 239-241.

⁶⁷ A. Moraru, I. Negrei, *op. cit.*, p. 82; Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 244-245; *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918. Documente, op. cit.*, pp. 147-148.

⁶⁸ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917-1918, op. cit.*, pp. 159-160;

Ziarele și revistele locale de orientare națională „Sfatul Țării”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Soldatul moldovan” ș. a. publică articole, apeluri în care sunt susținute plenar dezideratele naționale ale românilor basarabeni⁶⁹.

La cultivarea ideii unității naționale își aduc contribuția și oamenii politici, de cultură de peste Prut. Activitățile politice în vederea pregătirii evenimentului Unirii au fost susținute de manifestări culturale pe potriva momentului istoric. La inițiativa Societății de iluminare culturală „Făclia” (președinte – învățătorul Vasile Țanțu, pe atunci și liderul Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării), la 23 ianuarie 1918, la Chișinău sosește, în primul său turneu în Basarabia, trupa Teatrului Național din Iași, în frunte cu directorul acestuia, scriitorul Mihail Sadoveanu, care a debutat a doua zi, când era publicată Declarația de Independență a R.D.M. și se marca aniversarea a 59-a de la Unirea Principatelor Române. În seara de 24 ianuarie a fost prezentată drama „Fântâna Blanduziei” de Vasile Alecsandri, iar la 25 ianuarie a avut loc o șezătoare literară, în cadrul căreia au fost citite fragmente din creația lui I. Creangă, urmată de a doua reprezentație teatrală, cu piesa „Răzvan și Vidra” de B. P. Hașdeu. La mijlocul lunii februarie, trupa dramatică a Teatrului Național din Iași revine la Chișinău, prezentând publicului de aici noi spectacole⁷⁰.

La sfârșitul lunii martie 1918, la Chișinău, sosește într-un turneu Orchestra simfonică de la Iași în frunte cu marele violonist, compozitor și dirijor român George Enescu⁷¹. Toate aceste activități de excepție au constituit un prim prilej de cunoaștere de către publicul basarabean a valorilor culturale autentice românești, de care acesta a fost înstrăinat pe parcursul dominației țariste.

De la 24 ianuarie 1918, a început să fie editată la Chișinău, în locul ziarului „Ardealul”, gazeta „România nouă”, în frunte cu omul de cultură și militantul transilvănean Onisifor Ghibu. Redacția „României noi” și-a propus „propovăduirea unirii tuturor românilor într-un singur stat”. În apelul din aceeași memorabilă zi a unui grup de originari din Transilvania, Bucovina, Vechiul Regat, Macedonia, Serbia și Basarabia se arăta că a sosit timpul pentru declanșarea luptei deschise în vederea înfăptuirii „unității politice a tuturor românilor într-un singur stat”⁷². Ca și ziarul „Ardealul”, această publicație a adus un neprețuit serviciu cauzei deșteptării naționale a basarabenilor, având un tiraj de 8000 exemplare⁷³. În ziarul

⁶⁹ Dimitrie, Bogos. *La răspântie, op. cit.*, pp. 160-161.

⁷⁰ A se vedea: I. Negrei, *Preludiul cultural al Unirii Basarabiei cu România. În: Centenar Sfatul Țării, op. cit.*, pp. 363-368.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 369-370.

⁷² A se vedea: *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente, op. cit.*, pp. 151-154.

⁷³ V. Popovschi, *Unele considerații cu privire la ziarele „Ardealul” și „România Nouă”*. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept. 2011. Chișinău, 2012, p. 201.

„România nouă” apar o serie de articole, în care se declară că a sosit timpul pentru unire⁷⁴.

La 31 ianuarie/4 februarie 1918, a fost făcută publică „Chemarea scriitorilor români către neamul românesc din Basarabia”, în care se afirma că „a sunat ceasul înfrățirii, în care frate cu frate se caută” și că a sosit „vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce”. „Cultura și școala noastră – se arăta în apelul oamenilor de litere – de acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămâne până la sfârșitul sfârșitului”⁷⁵.

La 18 februarie 1918, grație contribuției frunțașilor din vechiul Regat, Bucovina și Transilvania are loc deschiderea Universității Populare din Chișinău. În cuvântările rostite cu această ocazie de basarabeni Pan. Halippa, V. Herța, E. Alistar, V. Țanțu, ardeleanul I. Mateiu, bucovineanul P. Tofan etc. se subliniază că „de aici am rupt legăturile cu țara de peste Nistru și cultura românească își recâștigă drepturile sale și în acest colțșor al românismului”⁷⁶.

Înfruntând numeroase piedici, în activitatea de propagandă a idealurilor naționale, alături de frunțașii basarabeni, mai era antrenată și „o pleiadă întreagă de intelectuali români veniți din vechiul Regat, din Ardeal și din Bucovina”⁷⁷.

Astfel, din momentul proclamării independenței, „grație intervenției armatei române în Basarabia care a readus calmul, iar sentimentele naționale nu mai puteau fi înăbușite”, drept consecință a activității de propagandă, a realităților interne și externe care evoluau vertiginos, în ținut, ca modalitate de desprindere definitive de Rusia, încep să se facă auzite chemări tot mai insistente ale populației și ia amploare mișcarea de jos în favoarea unirii cu România, care s-a realizat la 27 martie 1918.

Unirea Basarabiei cu România a fost un rezultat legitim, precedat de o îndelungată și îndârjită luptă a românilor basarabeni pentru menținerea etnicității lor, fiind determinat de o serie de premise culturale.

Bibliografie

1. Adauge, M., Danu, E., Popovschi, V., *Mișcarea națională din Basarabia. Cronica evenimentelor din anii 1917-1918*. Chișinău, 1998.
2. Agrigoroaiei, I., *Iașii și Unirea Basarabiei cu România*. Iași: Editura Junimea, 2018.

⁷⁴ Dimitrie, Bogos, *La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*. Chișinău, 1924, pp. 160-161.

⁷⁵ *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente, op. cit.*, p. 158-159; Ciobanu Șt., *op. cit.*, p. 246.

⁷⁶ Dimitrie, Bogos, *La răspântie, op. cit.*, p. 162.

⁷⁷ Ion, Nistor, *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923, p. 282; Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Iași, 1924, p. 376.

3. Agrigoroaiei, I., Palade, Gh., *Basarabia în cadrul României întregite 1918-1940*. Chișinău: Universitas, 1993.
4. Bogos, D., *La răspântie. Moldova de la Nistru*. Chișinău, 1924.
5. Boldur, Al., *Istoria Basarabiei*. Ediția a II-a. București: Logos, 1992.
6. Cazacu, Petre, *Moldova dintre Prut și Nistru*. Iași, 1924.
7. Ciobanu, Șt., *Unirea Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1993.
8. Ciocanu, V., *Deschideri culturale în Basarabia din sec. al XIX-lea*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1999, nr. 3-4.
9. Ciofleac, R., *Pe urmele Basarabiei*. Chișinău: Universitas, 1992.
10. Ciubotaru, N., *Începutul unei noi etape în mișcarea de eliberare națională din Basarabia*. În: „Unitatea națională a românilor: între ideal și realitate”. Chișinău, 2001.
11. Coadă, L., *Alexandru Cotruță – fruntaș al Zemstvei basarabene*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 4.
12. Cojocaru, Gh., *Unirea Basarabiei cu România în concepția lui C. Stere*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, nr. 2.
13. Cojocaru, Gh., *Partidul Național Moldovenesc*. În: „Cugetul”, 1992, nr. 2.
14. Colesnic, Iu., *Emanuil Gavriliță*. În: *Basarabia necunoscută*. Chișinău, 1993.
15. Constantin, I., *Pantelimon Halippa, năfricat pentru Basarabia*. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009.
16. Constantin, I., *Basarabia la interferența marilor interese*. În: „Destin Românesc”, 2017, nr. 1-2 (99-100).
17. Constantinescu Iași, P., *Circulația vechilor cărți bisericești în Basarabia sub ruși*. În: „Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău”, vol. XIX, 1929.
18. Crețu, V., *Lupta pentru școala națională în Basarabia*. În: *In Memoriam Gheorghe Palade*, ed. Valentin Arapu ș. a. Chișinău: Bons Offices, 2018.
19. Danilov, M., *Cenzura rusească și circulația cărții românești în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4.
20. Danilov, M., *Bibliotecile parohiale și protopopești din Basarabia secolului al XIX-lea: între tradiția românească și politica țaristă*. În: „Destin Românesc”, 2006, nr. 3-4 (47-48).
21. Dăscălescu, H., *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru cultura națională*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2.
22. Dulachi, S., *Aspecte ale mișcării liberale din Basarabia în perioada anilor 1905-1907*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2005, nr. 4.
23. Enciu, N., *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. Chișinău: ARC, 2018.
24. Ețco, D., *Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2008, nr. 1.
25. Ghibu, O., *Trei ani pe frontul basarabean*. Chișinău, 1927.
26. Ghibu, O., *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*. În: „Patrimoniul”, 1993, nr. 2.

27. Grossu, S., *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*. Chișinău, 2003.
28. Grossu, S., *Valențe identitare în activitatea misionară și culturală a Mitropolitului Gurie al Basarabiei*. În: *Centenar Sfatul Țării*, op. cit.
29. Gulică, I., *Considerații privind literatura didactică basarabească în anii '30-'60 ai sec. XIX*. În: „Destin Românesc”, 2010, nr. 3-4 (67-68).
30. Halippa, P., Moraru A., *Testament pentru urmași*. Chișinău: Hyperion, 1991.
31. Iorga, N., *Neamul românesc în Basarabia*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997.
32. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în prezent*. I. Scurtu ș.a. București, 1998.
33. Istrati, E., *Ion Pelivan – un model de slujire a idealului național*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.
34. Istrati, E., *Partidul Național Moldovenesc: principii ideologice și programatice*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 1995, nr. 3-4.
35. Marșalovschi, Teo-Teodor, Roman, P., *Pavel Gore: promotor al mișcării de eliberare națională din Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 1999, nr. 3.
36. Mihail, P., *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*. Chișinău: Știința, 1993.
37. Mihail, P., *Acte în limba română tipărite în Basarabia. 1812-1930*. București, 1993.
38. Mihailovici, P., *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*. București, 1940.
39. Moraru, An., Negrei, I., *Anul 1918 – ora astrală a neamului românesc*. Chișinău: Civitas, 1998.
40. Negrei, I., *Dosarul revistei „Făclia Țării” în contextul socio-politic al anului 1912*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 1 (77).
41. Negrei, I., *Preludiul cultural al Unirii Basarabiei cu România*. În: *Centenar Sfatul Țării*, op. cit.
42. Negru, Gh., *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*. Chișinău: Prut Internațional, 2000.
43. Negru, Gh., *„Cercul Basarabească” al Institutului Filarmonic Național din București*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 3.
44. Negru, Gh., *Intelectualii basarabeni (1906-1913)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 4.
45. Negru, Gh., *Cenzura țaristă și presa românească în Basarabia*. În: „Destin Românesc”, 2007, nr. 1-2.
46. Negru, Gh., *Ziarul „Basarabia” (1906-1907): informații inedite*. În: „Destin Românesc”, 2001, nr. 3.
47. Negru, Gh., *„Moldovanul” (1907-1908): ziar național sau diversivitate politică*. În: „Destin Românesc”, 2004, nr. 3-4; *Ibidem*, 2006, nr. 1.

48. Negru, Gh., *Scurt istoric al „Pământeniei” studenților basarabeni din Dorpat (sf. sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4.
49. Negru, Gh., *Intellectualii români din Basarabia, represați în timpul Primului Război Mondial*. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, 2015, nr. 1.
50. Negru, Gh., *„Principiul Piemont” și declanșarea mișcării naționale din Basarabia în 1905*. În: „Destin Românesc”, 2012, nr. 2.
51. Nistor, I., *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923.
52. Popovschi, V., *Rolul ziarului „Cuvânt Moldovenesc” în trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1995, nr. 4.
53. Popovschi, V., *Unele considerații cu privire la ziarele „Ardealul” și „România Nouă”*. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept. 2011. Chișinău, 2012.
54. Popovschi, V., *Despre Partidul Național Moldovenesc creat în 1917*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 2.
55. Popovschi, V., *Aspecte ale mișcării naționale din Basarabia în anul 1917*. În: „Destin Românesc”, 2003, nr. 3-4.
56. Popovschi, V., Pahomi T., *Considerații privind mișcarea pentru limba maternă și alfabetul latin în Basarabia*. În: „Revistă de lingvistică și știință literară”, 1991, nr. 2.
57. Popovschi, V., *Prăbușirea țarismului în anul 1917 și declanșarea luptei românilor basarabeni pentru limba maternă și alfabetul latin*. În: „Destin Românesc”, 2009, nr. 4.
58. Poștarencu, D., *Activitatea Comisiei școlare moldovenești de pe lângă Zemstoa gubernială a Basarabiei*. În: „Destin Românesc”, 2008, nr. 2-3.
59. Poștarencu, D., *Emanuil Gavriliță: 90 de ani de la moarte*. În: „Destin Românesc”, 2000, nr. 1.
60. Stan, A., *Unirea Basarabiei cu România ca proces de recuperare a identității*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 2.
61. Slutu-Grama, C., *Sergiu V. Cujbă - redactor la ziarul românesc „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 1.
62. Slutu-Grama, *Un nume la templul adevărului: scriitorul Sergiu Victor Cujbă (1875-1937)*. Chișinău, 2006.
63. Ștefănuță, P., *Bibliotecile țărănești din Nișcani. Studiu statistic*. În: Petre V. Ștefănuță, *Folclor și tradiții populare*, vol. 2, Chișinău: Știința, 1991.
64. Teodorescu, V., *Alexei Mateevici - un martir al cauzei naționale*. În: „Destin Românesc”, 1997, nr. 3.
65. *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica-Pompiliu Moisuc. Chișinău: Hyperion, 1995.
66. Varta, I., *Mișcarea națională a românilor basarabeni în perioada 1905-1914*. În: Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept, 2011, Chișinău, 2012.
67. Varta, I., *Presa românească din Basarabia la începuturile sale*. În: „Destin Românesc”, 1994, nr. 1; *Ibidem*, 1995, nr. 2.

68. Varta, I., *Problema limbii române și cea a autonomiei în ziarul „Basarabia”*. În: „Destin Românesc”, 1996, nr. 1.
69. Varta I., *„Glasul Basarabiei” în apărarea limbii naționale*. În: „Destin Românesc”, 1998, nr. 1.
70. Văcăraș, V., *Curenți ideologice din Basarabia (sec. XIX - încep. sec. al XX-lea)*. În: „Destin Românesc”, 2002, nr. 3.